

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

КЊ. LXXVIII, СВ. 1

ISSN 0350-185X
UDC 808

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS
AND
SASA SERBIAN LANGUAGE INSTITUTE

SOUTH SLAVIC PHILOLOGIST

Vol. LXXVIII, No. 1

Editorial Board

*Dr Rajna Dragičević, Dr Victor Friedman, Dr Najda Ivanova,
Dr Vladan Jovanović, Dr Aleksandar Loma, Dr Alina Maslova,
Dr Sofija Miloradović, Dr Miroslav Nikolić, Dr Slobodan Pavlović,
Dr Slobodan Remetić, Dr Jelica Stojanović, Dr Sreto Tanasić,
Dr Zuzanna Topolińska, Dr Anatoly Turilov, Dr Jasna Vlajić-Popović*

Editor-in-Chief

Rajna Dragičević

BELGRADE
2022

ISSN 0350–185X

UDK 808

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
И
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

ЛУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

књ. LXXVIII, св. 1

Уређивачки одбор

*др Јасна Влајић-Појковић, др Рајна Драгићевић, др Најда Иванова,
др Владан Јовановић, др Александар Лома, др Алина Маслова,
др Софија Милорадовић, др Мирослав Николић, др Слободан Павловић,
др Слободан Ремейић, др Јелица Стојановић, др Срејто Танасић,
др Зузана Тојолињска, др Анајолиј Турилов, др Викјор Фридман*

Главни уредник
Рајна Драгићевић

БЕОГРАД
2022

Први број *Јужнословенског филолога* изашао је 1913. године, у Београду. Часопис су покренули Љубомир Стојановић и Александар Белић, чланови Српске краљевске академије. Први уредник *Јужнословенског филолога* био је Александар Белић. Од броја XVIII часопис издају Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

808

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ = South slavic philologist / главни уредник Рајна Драгићевић. - [Штампано изд.]. - Књ. 1, св. 1/2 (1913) ; књ. 2, св. 1/2 (1921)-књ. 11 (1931) ; књ. 12 (1933)-књ. 17 (1938/1939) ; књ. 18, св. 1/4 (1949/1950)- . - Београд : Српска академија наука и уметности : Институт за српски језик САНУ, 1913; 1921-1931; 1933-1939; 1950- (Београд : Вірограф comp). - 24 cm

Полугодишње. - Друго издање на другом медијуму: Јужнословенски филолог (Online) = ISSN 2406-0763
ISSN 0350-185X = Јужнословенски филолог
COBISS.SR-ID 615183

Секретар Уређивачког одбора
др Владан Јовановић

Рецензенти

др Ивана Антонић (Филозофски факултет, Нови Сад), др Рајна Драгићевић (Филолошки факултет, Београд), dr Irina Dulebová (Univerzita Komenského, Bratislava), др Валерия С. Ефимова (Институт славяноведения РАН, Москва), др Драгана Вељковић Станковић (Филолошки факултет, Београд), др Биљана Марић (Филолошки факултет, Београд), др Софија Милорадовић (Институт за српски језик САНУ, Београд), др Борис Ю. Норман (Белорусский государственный университет, Минск), др Људмила Поповић (Филолошки факултет, Београд), др Лариса В. Раџиурская (Университет Лобачевского, Нижний Новгород), др Слободан Реметић (Академија наука и умјетности Републике Српске, Бања Лука), др Владислава Ружић (Филозофски факултет, Нови Сад), др Срето Танасић (Академија наука и умјетности Републике Српске, Бања Лука), dr Branko Tosovic (Karl-Franzens-Universität, Graz), др Анатолий А. Турилов (Институт славяноведения РАН, Москва).

Ово издање финансирало је Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије према Уговору број 451-03-68/2022-14 који је склопљен са Институтом за српски језик САНУ.

Прихваћено на седници Одељења језика и књижевности САНУ 29. марта 2022.

Издају

Српска академија наука и уметности, Кнез Михаилова 35, Београд
Институт за српски језик САНУ, Кнез Михаилова 36, Београд

Коректура: Дивна Продановић

Коректура резимеа на руском: Стефан Милошевић

Коректура резимеа на енглеском: дрТатјана Ружин Ивановић

Припрема за штампу: Давор Палчић (palcic@eunet.rs)

Штампа: Вірограф comp d.o.o., Атанасија Пуље 22, Београд

Решењем Министарства за науку, технологију и развој Републике Србије, број 413-00-724/2002-01 од 17. 7. 2002. године, ова публикација је ослобођена пореза на промет.

САДРЖАЈ

Студије и расправе

Роман Н. Кривко: Иерусалимски тип служебной минеи в южнославянской письменности XIV–XV вв.	9
Роман Н. Кривко: Служабни минеј јерусалимског типа у јужнословенским рукописима XIV–XV века	46
Roman N. Krivko: Service Menaion of the Jerusalem Type in the South Slavic Manuscripts of the 14 th –15 th Centuries	47
Драгана В. Станковић: Употреба беспредлошких генитива у говору младих Врањанаца	49
Драгана В. Станкович: Употребление беспредложного родительного падежа в речи молодых людей из г. Вранье	76
Dragana V. Stanković: Use of Genitive without Prepositions in the Spoken Language of Youth from Vranje	77
Лиљия Р. Дускајева, Любовь Ю. Иванова: Гипертекст одной новости в медиалингвистическом преломлении	79
Лилија Р. Дускајева, Љубов Ј. Иванова: Хипертекст новинске вести кроз призму медијске лингвистике	100
Lilija R. Duskajeva, Lyubov Y. Ivanova: The Hypertext of a News Item through the Prism of Media Linguistics	100
Венера Г. Фатхутдинова: Структура и семантика производных глаголов поведения в русском языке	103
Венера Габдулхаковна Фатхутдинова: Структура и семантика изведених глагола понашања у руском језику	118
Venera Gabdulkhakovna Fatkhutdinova: Structure and Semantics of Derived Verbs of Behaviour in the Russian Language	119
Гордана Р. Штасни: О транскатегоризацији и псеудотранскатегоризацији у домену простора	121
Гордана Р. Штасни: О транскатегоризацији и псеудотранскатегоризацији в пространственной сфере	143
Gordana R. Štasni: About Transcategorisation and Pseudotranscategorisation in the Domain Space	145
Душка Б. Кликовац: О природи значења везника <i>док</i> кад означава супротност (контраст)	147
Душка Б. Кликовац: О природи сојуза <i>док</i> при означенију противопостављенија (контраста)	163
Duška B. Klikovac: On the Nature of the Conjunction <i>dok</i> ('while') Denoting Opposition (Contrast)	165

Миливој Б. Алановић: Један тип допунске <i>кад</i> -клаузе	167
Миливој Аланович: Один тип придаточного <i>кад</i> -предложения	187
Milivoj Alanović: Ergänzungssatz mit subjunktor <i>kad(a)</i>	187

Некролози

Академик Предраг Пипер (1950–2021) (Рајна Драгићевић)	189
Wiesław Boryś (1939–2021) (Марта Бјелетић)	199
Дорин Гамулеску (1936–2021) (Биљана Сикимић)	203
Олга Недељковић (1937–2021) (Виктор Савић)	207

Хроника

Међународни округли сто <i>Александар Невскиј и Савва Сербскиј: подвиг и свјатост в языке, литературе, культуре, истории.</i> Институт славјанској культуры Россійского государственного университета им. А. Н. Косыгина и Институт славјановедения РАН. Москва, 24. новембар 2021. г. (Ружица Левушкина) . .	213
Научни скуп <i>Актуелна питања лексикологије и лексикографије српскога језика.</i> Андрићев институт. Андрићград, 8–10. октобар 2021. г. (Наташа М. Миланов)	217
Научни скуп <i>Актуелна питања српског правописа: Нови прилози српском правопису 2.</i> Матица Српска, Нови Сад, Одбор за стандардизацију српског језика, Београд, 23. октобар 2021. г. (Слободан Б. Новокмет)	225

Прикази и критика

Т. И. Вендина. <i>Антропологија диалектног слова.</i> Москва – Санкт-Петербург: РАН, Институт славјановедения, 2020, 682 стр. (Софија Милорадовић)	233
Татјана Трајковић, Надежда Јовић (ур.). <i>На темељима народних говора: зборник радова посвећен проф. др Јордани Марковић поводом одласка у пензију.</i> Ниш: Филозофски факултет Универзитета у Нишу, 2020, 739 стр. (Бранкица Ђ. Марковић)	243

Наташа Миланов. <i>Српски лексички фонд из угла њолисемије: глаголи, именице, њридеви</i> . Београд: Институт за српски језик САНУ, 2021, 465 стр. (Милица Љ. Стојановић)	253
Милош Ковачевић. <i>Србистички огледи</i> . Источно Ново Сарајево: Завод за уџбенике и наставна средства, 2021, 291 стр. (Миланка Бабић)	263
Илијана Чутура. <i>Међуоднос њрилога и њрилошких израза у савременом српском језику</i> . Јагодина: Факултет педагошких наука Универзитета у Крагујевцу, 2020, 295 стр. [електронско издање] (Милош Ковачевић)	275
Драгана Вељковић Станковић, Ивана Ђорђевић. <i>Меѡафоре и аналогие у настѡави српског језика – когнитивни ѡрисѡуи</i> . Београд: Јасен, 2021, 395 стр. (Јована Б. Јовановић)	284
Paweł Kowalski (ed.). <i>Słowotwórstwo w przestrzeni komunikacyjnej</i> . Warszawa: Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk, 2021, 372 стр. (Катарина Митрићевић-Штепанек)	295
Мотоки Номати и Сиори Киёсава (ред.). <i>Грамматика в обществе, общество в грамматике: исследования по нормативной грамматике славянских языков</i> . Москва: Центр славянско-евразийских исследований Хоккайдского университета, Издательский дом ЯСК, 2021, 304 стр. (Срето З. Танасић)	303

Библиографија

Библиографија за 2020. годину расправа и дела из индоевропске филологије и опште лингвистике која су изашла у Србији, Црној Гори и Републици Српској (Ана В. Голубовић)	309
---	-----

Регистри

Регистар кључних речи LXXVIII књиге <i>Јужнословенског филолога</i> , св. 1	427
Регистар именâ LXXVIII књиге <i>Јужнословенског филолога</i> , св. 1	429
Напомена	451

ISSN 0350-185X, – Књ. 78, св. 1 (2022), стр. 121–145

UDK: 811.163.41'373

811.163.41'37

COBISS.SR-ID: 74189577

DOI: <https://doi.org/10.2298/JFI2201121S>

Примљено: 22. децембра 2021.

Прихваћено 5. фебруара 2022.

Оригинални научни рад

Гордана Р. Штасни*

Универзитет у Новом Саду

Филозофски факултет

Одсек за српски језик и лингвистику

О ТРАНСКАТЕГОРИЗАЦИЈИ И ПСЕУДОТРАНСКАТЕГОРИЗАЦИЈИ У ДОМЕНУ ПРОСТОРА

Опис и тумачење семантичке структуре лексема представља једно од фундаменталних лексиколошких питања. У овом раду фокус је на интерпретацији двозначности као везивног елемента у континууму на чијим су половима једнозначност, с једне стране, а са друге – вишезначност. Овај феномен биће сагледан са аспекта фази лингвистике, и то посредством њених основних појмова – континуалности и транскатегоризације. Посматрана семантичка појава илустрована је лексичким јединицама из категорије *nomina loci*, будући да се овим именицама формализује простор као једна од базичних онтолошких категорија. На основу механизма којима се у посматраној категорији остварује семантичка дисперзија, а то је најчешће метонимијски пренос, издвајају се двозначне и вишезначне јединице у којима се домен простора као примарни повезује с доменима изван категорије простора, што се сматра правом транскатегоризацијом, док се секундарне реализације настале понављањем творбеног модела сматрају последицом псеудотранскатегоризације. Основни циљ овога рада јесте утврђивање методолошке процедуре за испитивање одабраног семантичког феномена и предмета анализе у духу фази лингвистике.

Кључне речи: простор, фази лингвистика, једнозначност, двозначност, вишезначност, континуалност, транскатегоризација, псеудотранскатегоризација, српски језик.

1. Увод

1.1. Један од основних предмета лексиколошких истраживања представља семантичка структура лексема, репрезент значења, којим се

* gordanastasni@ff.uns.ac.rs

манифестује оствареност лексичких јединица у језику. Њу чине значењске реализације придружене једном знаку односно једној лексеми. Са становишта семантичке структуре уобичајена је подела лексема на једнозначне (моносемичне) и вишезначне (полисемичне). Углавном се као посебан феномен издваја полисемична структура речи, уз идентификацију механизма њене унутрашње организације, односно настанка секундарних значења од оног које се сматра основним номинационим значењем.

У семантици се посебна пажња посвећује утврђивању разлика између моносемије и полисемије – способности лексеме да развије више значења. Тако, на пример, Н. Ример сматра да је дихотомија између моносемије и полисемије потпуно регуларна појава, јер моносемија и полисемија именују једине две логичке могућности за структуру лексичке категорије на датом нивоу лексичке апстракције, те да је семантичка структура речи разложива на компоненте. Он, такође, истиче да се адекватном семантичком теоријом о моносемији може сматрати само она која укључује и прагматички аспект, који указује на могућност контекстуалног обогаћивања значења (RIEMER 2005: 124–125).

Ипак, постоје и такви ставови који негирају дистинкцију између моносемичности и полисемичности, одређујући семантичку структуру лексема као потенцијал, односно континуум значења (ALLWOOD 2003: 13). Према Олвудовом схватању, потенцијал значења јесте основна јединица значења речи, коју чине све информације односно скуп индивидуалних или колективно запамћених употреба одређене лексеме. Тако су значењским потенцијалом обухваћене и лексичке и енциклопедијске информације.¹

1.2. Посматрање семантичке дисперзије лексема из угла фази лингвистике пружа могућност за њену другачију интерпретацију, која се заснива на континуалности и транскатегоризацији односно семантичкој скаларности, основним фазилингвистичким појмовима (РАДОВАНОВИЋ 2010).² Овакав теоријски приступ веома је функционалан у истраживању

¹ Будући да различите врсте језичких израза често имају различите функције, значењски потенцијал мора да садржи много типова семантичко-прагматичких информација. За именице, глаголе, придеве, предлоге и везнике морају постојати информације о ентитетима, својствима, процесима и односима, као и о стањима, догађајима и току догађаја, при чему је контекстуално одређивање значења од пресудног значаја. Значење се такође одређује кроз екстралингвистичке контекстуалне услове и захтеве. Најважнији од њих су: перцептивно доступне информације у говорној ситуацији, захтеви које намеће било која активност коју говорник и слушалац обављају, као и друге активирани информације, објашњава Олвуд (2003: 17–23).

² Посебан допринос афирмацији фази лингвистике у србистичким проучавањима дао је Милорад Радовановић. О градуелности и фазичности писао је у неколико радова (Радовановић 2007а, 2007б и 2007в, 2018), као и о узајамности фази логике и фази

семантике на свим језичким нивоима, укључујући и лексички, због преплитања или преливања значењских реализација из једне у другу семантичку категорију у оквиру значењске структуре исте лексичке јединице, па се „значење неког термина може посматрати као фази скуп значењских компоненти“ (Радовановић 2009: 44).³ Тако посматрана, семантичка структура лексичких јединица може се схватити као динамична парадигма значења, која су настала под утицајем различитих трансформационих механизма. Њено разграничење на моносемични или полисемични састав више је у духу бинарности, строге аристотеловске поделе, него у духу фазичности, који јој је, сматрамо, примеренији. Стога се у опису семантичке дисперзије може поћи од принципа континуалности и транскатегоризације.

1.2.1. Фази лингвистика се заснива на постулатима фази логике, својеврсном логичком систему у чијем је фокусу феномен истинитости, који омогућује размишљање о континуалности односно рангирању или степеновању исказа (Радовановић 2008: 14–15).⁴ Континуалност се може описати као вид концептуализације и номинације различитих фази вредности, које се могу сагледати у различитим језичким манифестацијама, а посебно на плану суптилног семантичког нијансирања, нарочито у домену изражавања квантитативне или квалитативне димензије одређених појмова (Штасни 2009: 135–136). Овај се феномен огледа и у чињеници да је „језик систем организмичког типа, чији се делови налазе у односу веће или мање међусобне условљености и функционалне подршке, без способности за самостално функционисање, по правилу без оштрих граница између делова тог система, са мноштвом прелазних облика“ (Пипер 2002: 134).

На плану семантичке дисперзије формализоване семантичком структуром лексема континуалност се рефлектује на половима донелингвистике (Радовановић 2008, 2010, 2014), а фази лингвистици посвећене су две монографије (Радовановић 2009, 2015).

³ „Типичне примере у овом погледу могли би заступати читави низови појава, на пример: класификације у синтакси, семантици и граматички (по припадању језичким јединицама, њиховим класама и подсистемима, затим по нивоима и међу њима самима); уз честу немогућност прецизног одређења, рецимо, реченичних значења, падежних значења, синтаксичких значења, граматичких значења и сл.“ (Радовановић 2018: 321).

⁴ У оквиру фази лингвистике феномену континуалности одговарају или се с њим могу довести у везу сродне појмовно-терминолошке могућности: градуелност, скаларност, дискретност, постепеност, степеновање, рангирање, интензитет и др. (Радовановић 2009: 16).

кле модификоване фазичне семантичке скале. На њој би се налазила једнозначност, с једне стране, а вишезначност, са друге.⁵

Двозначност се може посматрати као везивна компонента у континууму значења реализованих у оквиру лексема које припадају одређеном тематском пољу, као прелазна или везивна компонента између једнозначности и вишезначности.

1.2.2. Прелазне категорије на семантичком плану испољавају се и у двозначним и вишезначним речима и откривају могућности семантичког варирања, или транскатегоризације, која се огледа у семантичком потенцијалу одређене категорије остварене у оквиру примарне реализације да развије значења која припадају другим појмовним доменима изван основне категорије. Према речима М. Радовановића, транскатегоризација спада у могући појмовно-терминолошки апарат фази лингвистике, будући да се тиче појава на граници међу класама, како граматичким тако и семантичким. „Реч је, дакле, о следећим типовима случајева: када нека лексичка јединица у различитим синтаксичким, семантичким и прагматичким окружењима може да преузме различите улоге, а да јој фонолошко-морфолошка структура остане неизмењена“ (Радовановић 2010: 413). Ово обележје односи се и на значењске реализације лексема условљене наведеним параметрима. Овакав став има подршку у теорији полисемије, а заснива се на утицају семантичке позиције лексеме на њену реализацију.⁶

За разумевање транскатегоризације која се може остварити у оквиру појединачне лексеме, али и у ширем контексту међу јединицама које деле исту идеографску вредност у оквиру датог лексичког скупа, важно је тумачење Д. Шипке, који сматра да „унутар полисемије треба разликовати две појаве: полисемност, однос раслојености значењске структуре у лексикону као систему, те полисемичност, тај однос у његовој реализацији“

⁵ Једнозначност је својство лексема које имају само једну семантичку реализацију, и како наводи Д. Шипка, моносемност је у лексикону врло ретка привилегија (1998: 32). Ч. Рул даје занимљив опис једнозначне природе речи, која се заснива на феномену моносемичне склоности. Полази од става да значење које није присутно у свим контекстима у којима се реч може наћи и није део њеног инхерентног значења. У таквом случају, моносемична склоност указује на претпоставку да су сва различита значења фигуративно повезана. Рулов став заснива се на схватању да је значење речи оно остварено у контексту или је еквивалентно инхерентном лексичком значењу речи или је прагматичном специјализацијом настало у контексту употребе (Ruň 1989: 4).

⁶ „Семантичка позиција детерминисана је, с једне стране, семантичким односима, семантичким слагањем у синтагми или реченици у којој се лексема реализује и, с друге стране, синтаксичком, реченичком фунџијом, опет, у којој се лексема реализује. Дакле, семантичку позицију детерминишу лексичко слагање и синтаксичка фунџија (Гортан Премк 2004: 49).

(ŠIRKA 1998: 32–33).⁷ Полисемичност је „последика богатства основног семантичког садржаја, богатства семантичких елемената у њему, а ови су елементи индуктори за асоцијације које омогућавају развитак нових семантичких реализација једне лексеме. Да би се ова индукција реализовала, потребна је употреба лексеме у новој комуникационој ситуацији, у новом контексту односно у посебној семантичкој позицији“ (ГОРТАН ПРЕМК 2004: 42).⁸

1.2.3. Транскатегоризација се, дакле, доводи у везу и са семантичком категоријалном флексибилношћу или са феноменом који се може означити као дифузност значења односно као способност лексеме да развија значења која су различите категоријалне припадности. Уколико је до семантичке дисперзије дошло под утицајем неког од трансформационих механизма, активирањем компоненти значења из примарне реализације посматраног појма (метонимије, метафоре, синегдохе и др.), реч је о транскатегоризацији. Међутим, ако се семантичка дисперзија остварује понављањем творбеног модела, при чему се не успоставља веза између примарне и секундарних реализација, већ између секундарних реализација и семантичког садржаја мотиватора, онда је реч о псеудотранскатегоризацији.⁹

2. Циљ рада и јединице анализе

2.1. Основни циљ овога рада тиче се устројавања методолошке процедуре у духу фази лингвистике за испитивање семантичке дисперзије одређених лексичких јединица и њихове подложности транскатегоризацији и псеудотранскатегоризацији. Будући да је у фокусу испитивање семантичког континуума, у методолошком погледу није оправдано бавити се овим проблемом на нивоу семантичке структуре појединачне лексеме, већ на јединицама које припадају истој тематској групи због заједничког семантичког маркера на основу чега остварују припадност истом појмовном домену односно истој семантичкој категорији. Тако ће основно категоријално значење остварено као једино

⁷ Д. Шипка истиче да је полисемност, истовремено појављивање више смислова у реализацији једног значења, заправо подврста амбигвитета, појављивања више смислова у реализацији, без обзира на то да ли припадају једном значењу или више значења (ŠIRKA 1998: 33).

⁸ „Појмовни оквир једне лексеме на синхронном плану обухвата палету не само системских значења него и оних оказионалних, пригодно употребљених, која настају само у некој прилици, у простору између индивидуалних творбених креација и њихових лексичко-творбених значења као исходног резултата“, истиче М. Радовић Тешић (2014: 15).

⁹ Термин псеудотранскатегоризација настао је као последица анализе спроведене у овом раду, с циљем да се означе сродне, али ипак довољно различите појаве од оних које су означене термином транскатегоризација.

код једнозначних бити примарна реализација код двозначних лексема, а код вишезначних јединица може бити нека од секундарних реализација у посматраној тематској групи. Претпоставка је, дакле, да ће се секундарне реализације двозначних лексема појавити у структури вишезначних као једно од њених секундарних значења.

Будући да је једнозначност углавном карактеристична за деривате, одабир деривираних лексема треба да се заснива на семантички истоврсним мотиваторима, са истом семантичком базом, и то због: а) утврђивања активних компоненти за творбу деривата који припадају истом појмовном домену и б) утврђивања индуктивних компоненти којима се мотивише творба деривата с различитом појмовном вредношћу. Тако различити домени којима припадају деривати са истом семантичком мотивационом базом представљају један вид транскатегоризације. Стога се у постављању методолошке процедуре мора сагледати шири деривациони потенцијал мотиватора на основу значења чланова који припадају његовом гнезду. Претпоставка је да ће се поједини домени садржани у појмовној вредности деривата понављати, укрштати, преливати у секундарним реализацијама вишезначних деривата који припадају истом семантичко-деривационом гнезду. Чињеница је да се овакав вид фазичности испољава на творбеном нивоу, а транскатегоризација на семантичком плану, и то најчешће као последица онога што је изван језика, што је реална карактеристика ентитета чији је назив у функцији мотиватора.

У духу класичне концептуалне теорије сваки концепт повезан је са његовом дефиницијом, и све карактеристике, компоненте обухваћене дефиницијом обухваћене су њеном одговарајућом појмовном категоријом. Главни недостатак оваквог приступа огледа се у тешкоћи долажења до задовољавајуће дефиниције за већину концепата. Надаље, овај приступ подразумева да категорије имају оштре границе, док природне категорије углавном имају нејасне, фазичне границе. Проблем је и то што дефиниција има исти статус као категорија (CRUSE 2006: 23–24).

2.2. За илустрацију примене фазилингвистичких параметара у тумачењу семантичке дисперзије одабране су именице типа *nomina loci*. Оне су преузете заједно са значењима датим у РМС, а одабране су због тога што се њима формализује категорија простора. Наиме, простор и време представљају фундаменталне онтолошке појмове. О томе сведоче основни постулати Цекендофове концептуалне семантике (1983), који почивају на схватању да се догађаји и стања у појмовној структури организују посредством ограниченог низа принципа, а значајан део тих принципа потиче из човековог схватања простора. Чињеница је такође да осећај за простор постоји у уму говорника, то је основна перцептивна, али и когнитивна категорија. Стога појам простора има примат

у организацији нашег појмовног система (RASULIĆ 2004: 31). П. Пипер наводи да је „у многим језицима, независно од степена њихове генетске, ареалне или типолошке блискости, семантичка категорија простора једна од најразвијенијих. Сама по себи та констатација је, разуме се, врло начелна, али постоје многобројни лингвистички описи који је потврђују. У системима многих, ако не и свих природних језика постоје језички подсистеми, често прилично сложени, чије се јединице употребљавају за денотирање просторних односа. То могу бити, на пример, предлози, прилози, придеви, именице (нпр. *nomina loci*), глаголи, заменице или, ређе, нека друга од традиционалних врста речи“ (Пипер 1997: 11–12). Поред наведеног, значајна је и чињеница коју истиче П. Пипер да је „*граница* лексема са примарним просторним значењем релевантна за 'границу' као семантички критеријум у граматици јер је познато да лексема са просторним значењем као примарним имају, по правилу, и различита апстрактна, неппросторна значења добијена метафоризацијом или метонимизацијом њиховог примарног просторног значења“ (2008: 308).

С дериватолошког аспекта посматрано, *nomina loci* имају веома различите семантичке мотивационе базе углавном формализоване именичким, глаголским, придевским јединицама. Заједничка карактеристика мотиватора јесте постојање индуктора, који су често имплицитно садржане семантичке компоненте у њиховом појмовном садржају, за развој просторног значења, али и за померање категоријалних граница. Ова семантичка обележја огледају се најпре у саставу односно садржају деривационог гнезда, али и у секундарним реализацијама јединица из категорије *nomina loci* које припадају различитим појмовним доменима.

3. ЈЕДНОЗНАЧНЕ NOMINA LOCI

3.1. Деривати имају нижи семантички, али и деривациони потенцијал у односу на речи које су са синхроног становишта немотивисане, те се међу њима једнозначност чешће јавља. Како деривати настају различитим творбеним процесима, требало би да се на основу њихове творбене структуре јасно може декодирати реализовано творбено значење које је подударно или приближно једнако њиховом лексичком значењу.¹⁰ Зато је утврђивање односа између мотивних речи и деривата основа за разумевање једнозначности.

¹⁰ Ј. Балтова (1997: 340) сматра да је изведена реч семантички и формално мотивисана јединица због чега је она знак са дуплом референцијом – према стварности, чије елементе означава и према аутосемантичким јединицама, који представљају полазну, мотивациону структуру. Оба структурно-формална елемента изведене речи – основа и формант – подједнако су важна у функцији остваривања промене категорије полазних израза, при чему се истовремено формира изведено значење деривата.

Једнозначне именице којима се формализује простор настају углавном суфиксацијом, а мотивисане су лексемама веома различите денотације.¹¹ Када је реч о именичким мотиваторима, у тој улози су најчешће фитоними градећи тако веома богату парадигму истоврсних категоријалних јединица са значењем отвореног простора по метонимијском принципу $X \rightarrow$ место на коме расте X ($X =$ фитоним). Веза мотивног полазног биљног домена с циљним просторним може се сматрати есенцијалном будући да је она последица њихове логичне узајамности (биљци је потребан одређени простор како би се одвијао њен животни циклус). Фитонимска лексика је веома слојевита, што је последица богатства биљних врста, а ово својство се одражава и на мотивациону способност појединачних биљних назива како на плану деривације тако и на семантичком плану. За лингвистичка проучавања корисна је типологија фитонима према Н. Богдановићу (2005: 72). Њу чине називи за: 1. дрвеће: а) шумско, б) родно (или воће); 2. шибље: а) шумско, б) украсно и лековито; 3. житарице; 4. поврће, воће, индустријско биље; 5. трава; 6. општи називи растиња. Улогу мотиватора у творби једнозначних *nomina loci* имају називи биљака из свих наведених фитонимских група. Израженијом мотивационом способношћу одликују се називи дрвећа како шумског тако и родног, али и називи воћа и поврћа, житарица и самониклог биља. Као примери за илустрацију семантичко-деривационог потенцијала фитонима као мотивне речи одабрани су називи прототипичних биљака у српској култури до којих се дошло на основу пилот истраживања, које је засновано на подацима прикупљеним анкетирањем (ŠTASNI 2017).¹²

¹¹ Тако се, на пример, у својству мотиватора за деривацију *nomina loci* којима се означава отворени простор могу наћи поред фитонима (*малина* \rightarrow *малињак*) и зоонима (*кошуџа* \rightarrow *кошуџњак*), називи материја (*камен* \rightarrow *камењар*), називи природних ентитета (*брдо* \rightarrow *џодбрђе*, *река* \rightarrow *џоречје*, *небо* \rightarrow *џоднебље*), називи насељених места (*град* \rightarrow *џредграђе*), називи грађевинских и других објеката (*црква* \rightarrow *црквншиће*). Свим дериватима са овим типом мотиватора одговара семантичка трансформација $X \rightarrow$ место где се налази (расте/живи) X , X је мотивна реч.

¹² У поменутом пилот истраживању су на основу података, који су прикупљени анкетирањем 72 испитаника, утврђене прототипичне биљке у српској култури. На основу добијених резултата формиране су поткатогеорије из појмовног домена биљака (житарице, воће, лековито, зачинско и ливадско биље, дрвеће, цветнице, поврће, уљарице) од којих место прототипа заузима она са највишом фреквенцијом појављивања у одговорима испитаника. Резултати анкете показују да је у српској култури прототипична поткатогеорија житарица, са представницима пшеницом (12) и кукурузом (6), следи воће са шљивом као прототипом, лековито биље са камилицом, наном и босиљком као једнакофреквентним представницима, па дрвеће са храстом са статусом прототипа, цветнице са ружом као представником, поврће са представницима који имају исту фреквенцију у одговорима испитаника – купус, лук, паприка и пасуљ, и на крају су уљарице са сунцокретом као представником (ŠTASNI 2017: 145–146).

3.1.1. Тако је храст међу дрвенастим биљним врстама са статусом прототипичне биљке. Лексема *храсӣ* је ботанички термин, али и реч општег фонда, то је ‘назив за биљни род *Quercus*, чије су врсте обично листопадна дрвета која високо расту, погодна за грађу и гориво’. Овом лексемом мотивисана је творба деривата који остају у истом домену биљака: са колективним значењем лексеме *храсӣовље* и *храӣће*, као и речи субјективне оцене – деминутиви *храсӣић*, *храсӣићак* и *храсӣуљак*. Домену особина припада придевски дериват са градивном и релационом компонентом: *храсӣов* ‘који је од храста; који се односи на храст’, као и лексема *храсӣовњак* (у атрибутској служби) са значењем ‘храстов’.

Компонентом намене индуковани су деривати који припадају домену ПРЕДМЕТА – *храсӣовац* ‘храстов колац или штап’; *храсӣовача* ‘предмет од храстовине; храстова батина, мотка и сл.’. Са сличном денотацијом су и деривати *храсӣеница* покр. ‘храстова грађа (цепаница, балван и сл.)’ и *храсӣовина* ‘храстово дрво (као грађа)’. Значења ових деривата настала су под утицајем метонимије типа $X \rightarrow$ предмет направљен од X-а ($X =$ фитоним), мада би се код деривата са значењем грађе могао претпоставити и утицај синегдохе типа део : целина.

Са значењем *nomina loci* јављају се деривати који се уклапају у домен ПРОСТОРА *храсӣик* и покрајинизам *храӣић* ‘храстова шума’, као и *храсӣалак* ‘ситна, ниска шума од закржљалог храста’.

Иако је са статусом прототипичне биљке, лексема *храсӣ* не испољава израженији деривациони потенцијал, а њени деривати углавном су са делимичном семантичком модификацијом (деминутиви) или су граматички деривати (збирне именице и придев). Померање категоријалне границе присутно је у потпуности код деривата који припадају домену ПРЕДМЕТА и ПРОСТОРА, при чему је њихова веза са мотиватором логичке природе остварене метонимијом.

3.1.2. Шљива се код нас сматра прототипичним воћем. Она, као биљна култура, коју човек гаји и чије плодове користи у исхрани, иако једнозначна реч, формира богатије гнездо у односу на мотиватор *храсӣ* јер се реалне карактеристике шљиве манифестују и у лексикону. У семантичком садржају овог ботаничког и аграрног термина, али и речи која припада општем фонду, заступљена је диференцијална сема високог ранга ‘воћка’ и компоненте које су носиоци информација о плоду ове воћке, структури ‘меснати’, ‘коштичави’, боји ‘плавичасти’, облику ‘јајолики’, намени ‘свеж или прерађен користи у исхрани и од кога се пече ракија шљивовица’. Дакле, истим именом означен је референт воћка и њен

плод, што је регуларна појава индукована метонимијским трансфером (биљка и њен плод).¹³

Лексема *шљива* индукује творбу деривата с граматичким значењем: релационе и посесивне придеве *шљивов* и *шљивин*, релациони придев *шљивски*. Под утицајем компоненте облика настао је симилативни придев *шљивасѝ* и прилог добијен конверзијом *шљивасѝо* ‘у облику шљиве, попут шљиве’, који припадају домену особина. У дериват *шљивић* преноси се значење дрвенасте воћке ‘младо шљивово дрво’ уз компоненту ‘мало’, док се дериватом *шљивица* обухвата и значење плода.

Домену простора припадају деривати *шљивак*, *шљивик*, *шљивар*, *шљивњак*, који су у метонимијској вези с мотивном речју по моделу X → место на коме расте X (X = фитоним), исто као и код деминутива *шљивић* и *шљиваче*, другостепених деривата.

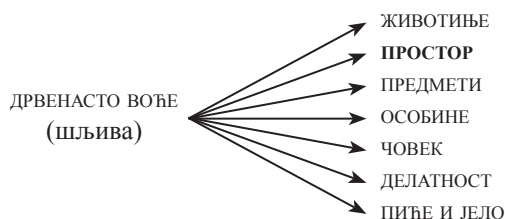
У значење деривата преноси се компонента ‘воћка’, али се при томе не искључују и оне које се односе на њен плод, које ће бити активне у стварању деривата са значењем алкохолног пића направљеног од шљиве – *шљивка*, *шљивовица*, *шљивовка*, те је и ово значење индуковано метонимијом, и то по моделу X → пиће направљено од X-а (X = назив за плод мотивног фитонима).

Једна група деривата припада домену човека: *шљивар* 1.а. ‘трговац шљивама’; б. ‘одгајивач шљива’, историцизам са значењем ‘хрватски сеоски мали племић’, са истозначним фемининумом *шљиварица*. Овим дериватом се означава и врста слатководне рибе која припада фамилији Cobitidae.¹⁴ До ширења семантичке структуре долази и у деривату *шљиварка* који је у примарној реализацији идентичан историцизму *шљиварица*, а у секундарном као други назив за инсект гундељ. Именовање инсекта је вероватно мотивисано тиме што је овај инсект штеточина, који напада корен дрвенастог воћа. Само са значењем инсекта регистрована је сложеница *шљивоѝоч* ‘инсекат тврдокрилац чија женка носи јаја у зеленом плоду шљиве’. Овом гнезду припада и дериват из домена делатности *шљиварсѝво* ‘гајење шљива; пољопривредна грана која се бави гајењем шљива’.

¹³ Према речима Д. Гортан Премк (2004: 71), „многе лексеме из лексичко-семантичке групе речи са општим значењем *какво воће* или *какво њоврће* имају могућност развијања метонимијског односа *биљка* ↔ *плод ње биљке*, уз напомену да се овај метонимијски однос констатује као релација међу семантичким садржајима, без утврђивања примарности једног од њих, и даље, али не увек, → *оно шѝо се добија, сѝравља од ѝог ѝлода*“.

¹⁴ Није прозирна мотивациона база за именовање ове рибе, јер нити обликом, нити бојом не подсећа на шљиву, нити се пеца мамцима направљеним од шљива, а чини се да је ово риба са највише назива: *ѝлавонос*, *шљивар*, *носара*, *буборак* (или *буборан*), *циганка*, *ѝоѝадика*, *бојник* итд.

У домен ПРЕДМЕТА се по свом значењу уклапају деривати *шљивовача* и *шљивовац* ‘шљивов штап’. Ова реализација се може тумачити као последица деловања метонимије типа $X \rightarrow$ предмет направљен од X -а (X = фитоним), односно његов дрвенасти део, која делује и у стварању секундарног значења деривата *шљивовац* ‘чорба од шљива’ односно ‘компот од шљива’, с тим што је овој реализацији примерен метонимијски образац $X \rightarrow$ јело направљено од X -а (X = фитоним, односно његов плод). Са предметним значењем такође индукованим метонимијом је и дериват *шљивовина* ‘шљивово дрво (као грађа)’.

3.1.3. Статус прототипичног поврћа има купус. То је једнозначна реч, са диференцираном реализацијом а. ‘биљка из пор. крсташица, са много подврста’ и б. ‘лишће те биљке завијено у главицу које се употребљава за храну’, подзначење настало метонимијом. Поред речи субјективне оцене – аугментатива и пејоратива *кујусина* у који се преноси целокупан садржај подреализације под тачком а, али и под тачком б, у овом гнезду су и придевски деривати који припадају домену ОСОБИНА: *кујусни* ‘који припада купусу, који је одређен за гајење или спремање купуса’ са посесивном и релационом компонентом¹⁵ и посесивни придев *кујусов*.

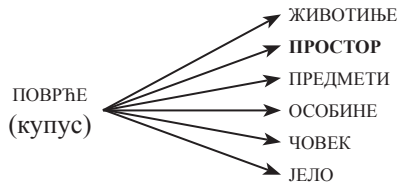
Иако је гнездо скромног обима, у њему су заступљени деривати који припадају различитим доменима: *кујусар* домену ЧОВЕКА у примарној реализацији ‘човек који гаји купус и слично поврће и тргује њиме’, а у секундарној – у домену ЖИВОТИЊА – ‘лептир белих или жућкастих крила чије се гусенице хране лишћем кеља или зеља *Pieris brassicae*’, као и дериват *кујусарица* ‘врста муве чије ларве живе у корењу купуса *Anthomyia brassicae*’. Јасна је мотивација за именовање инсеката – купус као храна или место где полажу ларве.

У домен ПРЕДМЕТА се по свом значењу уклапају деривати *кујусара* 1. ‘буре, суд у којем се држи и кисели купус’; 2. погрд. ‘отрцана књига, неуезана, из које листови испадају’. Примарно значење настало је под утицајем метонимије типа плод \rightarrow предмет у којем се он држи, а секун-

¹⁵ Придев *кујусни* јавља се као саставни део неких зоолошких термина: ~ белац, ~ мува, ~ пипа, ~ жижак, ~ стеница.

дарно под утицајем метафоре засноване на сличности по изгледу именованих ентитета.

Са значењем ЈЕЛА јавља се дериват *куџусник* покр. ‘мрсно јело с купусом’, значење које је такође настало метонимијским преносом по моделу плод биљке → јело направљено од тог плода, док се у домен ПРОСТОРА уклапају деривати *куџусишице*, *куџусњак* и *куџушњак* ‘њива са које је обран купус; њива за гајење купуса’, такође настало метонимизацијом.

3.1.4. Поред деривата с просторним значењем, фитонимски мотиватори имају способност да индукују и деривате који припадају различитим појмовним доменима. Ипак, они се одликују различитим деривационим потенцијалом, што је условљено не само њиховим семантичким садржајем већ и ванјезичким параметрима – перцепцијом, али и човечковим искуством и њиховом употребом у свакодневном животу. Управо састав посматраних гнезда открива појмовне домene у које се уклапају деривати на основу њиховог значења. Формирани појмовни домени показатељи су потенцијалних секундарних реализација у семантичкој структури двозначних и вишезначних речи са фитонимским мотиватором и основним просторним значењем. То су домени ПРОСТОРА, ПРЕДМЕТА и ОСОБИНА, који су остварени у свим посматраним гнездима, с тим да јединице са значењем особина представљају у првом реду граматичке деривате. Следе, домени ЖИВОТИЊА, ЧОВЕКА и ЈЕЛА (у два гнезда) и домени ПИЋА и ДЕЛАТНОСТИ (у по једном гнезду). Претпоставка је, такође, да су домени остварени у свим посматраним случајевима могући у семантичкој структури двозначних и вишезначних деривата, а да ће се ПРОСТОР јавити као најчешћа секундарна реализација у двозначним *nomina loci*.

4. ДВОЗНАЧНЕ NOMINA LOCI

4.1. Двозначне именице с примарним просторним значењем развијају секундарну реализацију под утицајем различитих трансформационих механизма. У овом процесу од важности су три елемента: а) семантичка база (мотивна реч) и с тим у вези однос који се успоставља између мотивне речи и деривата с примарном просторном реализацијом, тј. идентификација компоненте из семантичког садржаја мотивне речи која се активира у процесу стварања именице типа *nomina loci*; б) утврђивање семантичке везе која се успоставља између при-

марне и секундарне реализације у оквиру посматране *nomina loci*; в) идентификација компоненте обухваћене семантичким садржајем мотивне речи која се активира у процесу стварања секундарне реализације изван просторне категорије. Први и други однос открива модел на коме се развија транскатегоризација, а први и трећи – модел на коме се заснива псеудотранскатегоризација.

Стога је анализа усмерена на утврђивању активних компоненти, као и на врсту семантичких механизма који омогућавају стварање различитих појмовних домена индукованих истим мотиватором. Полазни домен јесте простор с одређеним карактеристикама које су условљене мотивним појмом, а циљни домени остварени секундарном реализацијом веома су хетерогени. У сагледавању двозначности није неопходно дати лексему посматрати у контексту гнезда коме припада, већ је фокус на вези између њене примарне и секундарне реализације. Ипак, подаци о саставу гнезда коме припада посматрана лексема наводе се у фусноти.

4.1.2. Модел $_{\text{пр}}\text{ПРОСТОР} \rightarrow \text{}_{\text{ср}}\text{ПРОСТОР}$ ¹⁶

Овај семантички модел биће илустрован дериватима који су мотивисани лексемом *житио*. У истраживању о прототипичним биљкама (ЏТАСНИ 2017) пшеница се међу житарицама сматра прототипичном биљком. Мотивна реч *житио* у примарном значењу функционише као заједнички назив за биљке од чијег се плода меље брашно и прави хлеб, са подреализацијом метонимијског типа ‘плодови тих биљака, зрневље’ и са спецификованом подреализацијом као назив за пшеницу. Прво секундарно значење ‘кувана пшеница која се једе на даћи или слави, кољиво’ настало је под утицајем метонимијске трансформације типа $X \rightarrow$ јело направљено од X -а (X = мотивна реч), а значење под тачком 3, означено као покрајинизам, такође се односи на врсту житарице ‘просо’, применом ширег појма за ужи.

Лексемом *житио* мотивисане су једнозначне именице с просторним значењем. Једнозначним дериватима означава се наменски затворен простор – *житијарница* ‘житарска радња, магацин за жито’, али и отворени простор – *житијшиије* ‘њива засејана житом; земљиште где је било жито’, док у двозначним дериватима ове реализације коегзистирају: *житијница* 1. ‘зграда, магацин, спремиште за смештај жита, амбар’; 2. ‘област, крај богат житом, житородан крај’, *житињак* 1. ‘зграда, магацин, спремиште за смештај жита, амбар, житница’; 2. ‘њива’.

Семантички модел $_{\text{пр}}\text{ПРОСТОР} \rightarrow \text{}_{\text{ср}}\text{ПРОСТОР}$ репрезентује основну типологију именица с просторним значењем на именице које значе отворено, неограђено место (рус. открытое пространство). Њихова основна

¹⁶ Скраћеницом $_{\text{пр}}$ означава се примарна реализација одређене лексеме, а $_{\text{ср}}$ је ознака за секундарну реализацију.

семантичка карактеристика јесте означавање отворене површине, места које је слободно лоцирано у простору и ограничено само симболично и на именице које значе затворено, ограђено место (рус. закрытое пространство). Њихова основна семантичка карактеристика јесте означавање затвореног, јасно ограниченог простора, неке просторије“ (Киршова 1980: 104–105). Отуда се у „интерпретацијама језичких израза с просторним значењем [...] ослонац тражи у појмовима који значе или имплицирају границу, нпр. неомеђеност извесног простора“ (Пипер 2008: 312).

Овај семантички модел може се сматрати базичним и показује се продуктивним и у случајевима са мотиваторима који имају веома различите денотативне вредности. Тако је повезивање два просторна домена чешће остварено у семантичкој структури деривата са зоонимском лексемом као мотиватором по моделу зооним → 1. простор за животиње → 2. простор за људе. У основи ове трансформације налази се метафорична асоцијација, која носи информацију о изгледу, структури простора или мноштву мањих просторија у оквиру целине или великом броју животиња на једном месту, који се пресликава са простора намењеног за животиње на простор где живе људи: *голубарник* 1. ‘кућица за голубове’; 2. фиг. а. ‘мали стан, обично на најгорњем спрату или на мансарди’; б. ‘кућа са много малих соба’; *кокошарник* 1. ‘место где се чувају кокоши’; 2. ‘кућа висока а тесна’; *мравља* 1. ‘мравље гнездо’; 2. фиг. а. ‘место препуно људи’; б. ‘огroman број; гужва’.

Други скуп мотиватора чине називи којима се означавају предмети. Деривати углавном имају опште значење просторије у којој се налази предмет именован мотивном речју, или је у њој смештен или се ту продаје. Између мотиватора, деривата и оба значења постоји логична повезаност метонимијског типа. Продуктивна је веза по моделу: предмет → место где тај предмет стоји (*дрварница, качаришије, ризница*), ређе предмет → стамбени објекат направљен од тог предмета (*дашчара*). Остварена значења су веома сродна, донекле нијансирана, будући да припадају истом појмовном домену.

Као мотиватори за деривацију именица с просторним значењем јављају се и називи годишњих доба. Дериват *зимшије* с мотивном речју *зима* у обе реализације денотира отворени простор (подручје, област) – 1. ‘место у којем се зимује’; 2. ‘зимски пашњак’, док дериват с мотивном речју *лето* у примарној реализацији денотира стамбени објекат ‘кућа у којој се проводи летњи одмор’, а у секундарном парцелу ‘место где се лети изгони стока на пашу’. Метонимијска веза активна је и у стварању ових значења по моделу годишње доба → простор где се проводи време у одређено годишње доба. Овим дериватима илуструје се семантичка повезаност просторне и временске категорије.

4.1.3. Прави пример померања границе изван категорије простора у секундарној реализацији заступљен је у семантичком моделу $\text{пр простор} \rightarrow \text{ср животиња}$. И у овом случају веза између мотивног фитонима и остварених значења је логичка, те се утицај семантичког садржаја мотивне речи не може занемарити. Просторно значење с фитонимским мотиватором настаје по метонимијском моделу $\text{биљка} \rightarrow \text{место где биљка расте}$, а зоонимско значење такође по метонимијском принципу $\text{простор} \rightarrow \text{животиња}$ којој је тај простор природно станиште, а у чијем је саставу биљка означена мотивном речју: *којривац* и *којривњак* 1. ‘место зарасло копривом’; 2. ‘врста лептира чије је станиште простор где има коприве’.¹⁷

4.1.4. У двозначној структури деривата с примарним просторним значењем јављају се секундарне реализације као последица преноса семантичког садржаја мотиватора, али се секундарно значење не развија из примарног. Није, дакле, реч о семантичкој способности за дисперзију значења проистеклој из категорије простора, већ је реч о семантичко-деривационом потенцијалу мотиватора, а значења оваквих деривата настају независно једно од другог, и то вишестратним понављањем истог творбеног модела, а у једну их полисемантичну структуру повезује сплет заједничких сема (СДР 2003: 10).¹⁸

Овакав вид двозначности је окарактерисан као псеудотранскатегоризација, што је заступљено у доста продуктивном семантичком моделу $\text{пр простор} \rightarrow \text{ср предмет}$. Мотивни фитоними индукују творбу деривата с просторним значењем метонимијског типа $\text{биљка} \rightarrow \text{простор на коме та биљка расте или је расла}$, а предметно значење настаје такође под утицајем метонимије изражене обрасцем $\text{биљка} \rightarrow \text{предмет направљен од делова те биљке}$. Предметно значење зависи од реалних карактеристика биљке чији је назив у функцији мотиватора, углавном активирањем имплицитне компоненте намене из њеног појмовног садржаја. Тако је, на пример, дериват *буквик* у примарној реализацији ‘букова шума’, а у секундарној ‘дрвени суд за пиће’. Мотивна реч *буква* је вишезначна. Њено примарно значење је ботаничко ‘врста листопадног дрвета’, а секундарно ‘бадањ’ односно ‘велики шупљи трупац кроз који вода пада на млински точак’, које је настало под утицајем синегдохе део : целина,

¹⁷ Гнездо с мотивном речју *којрива* ‘коровна биљка са иглицама на лишћу и стабљници које надражују кожу кад се дотакну’, поред симилативног *којривасић*, посевног *којривин* и релационих придева *којривни* и *којривски*, обухвата и збирну именицу *којривље*, као и речи субјективне оцене – деминутив *којривица* и аугментатив и пејоратив *којривејина*. Домену животиња припада дериват *којривар* ‘врста лептира чије гусенице једу лишће на коприви и другим зељастим биљкама’, у домен биљака уклапају се деривати *којривић* и *којривка* ‘дрво из пор. брестова’, а у домен болести медицински термини *којривница* и *којривњача* ‘врста кожног осипа, уртикарија’.

¹⁸ О типовима деривације в. детаљније у СДР 2003: 9–10.

док је значење под тачком 3 метафоричног и ироничног карактера ‘глуп човек’.¹⁹

Када је у функцији мотиватора лексема којом се означава другачија врста биљке, која има специфичну употребу у практичном животу, као што је то случај са лексемом *коноџа* бот. ‘биљка из пор. конопљика која се употребљава као сировина за прављење грубљих тканина и ужади *Cannabis sativa*’; б. ‘одело од конопље’, очекивани су деривати с просторним значењем, једнозначни *коноџиште* ‘место где је била посејана или где је сада посејана конопља’, али и двозначни, као што је то *коноџак*, са истом примарном реализацијом као *коноџиште*, а са секундарном насталом под утицајем метонимије која припада домену ПРЕДМЕТА ‘бич начињен од конопље’. Овај се фитоним одликује веома израженим семантичко-деривационим потенцијалом, о чему сведочи састав његовог гнезда и бројност појмовних домена у које се уклапају његови деривати.²⁰

4.1.5. Псеудотранскатегоризација манифестује се и у семантичком моделу $_{\text{пр}}\text{ПРОСТОР} \rightarrow \text{}_{\text{ср}}\text{ПИЋЕ}$. Понављањем творбеног модела објашњива је индукција секундарног значења из домена ПИЋА, као у примеру *дудара* 1. ‘место где су посађени дудови’, а под тачком 2 ‘ракија од дудовог плода’, значење које је у односу на мотивну реч *дуд* турског порекла ‘листопад-

¹⁹ Деривати који припадају овом гнезду углавном су граматичког карактера, придеви – симилативни *букваси*, посесивни *буквин*, или су то речи субјективне оцене – деминутиви *буквић* и *буквица*, те аугментативи *буквешина* и *буквина*. Са човеком као денотатом и са истим значењем ‘глупан’ потврђена је сложеница означена као индивидуална творевина *буквојед*.

²⁰ Именички деривати мотивисани лексемом *коноџа* уклапају се према свом значењу у домен БИЉАКА, денотирајући биљке које припадају истој или другим биљним породицама: *коноџуша* *Eupatorium cannabinum* односно *коноџанка* и *коноџарица* ‘ланилист *Linaria vulgaris*’, као и *коноџика* у секундарној реализацији, а у примарној је ознака за стаблику конопље, те домену животиња – *коноџарка* ‘птица певачица из пор. зеба’, док су дериватом *коноџица* обухваћена и зоолошко ‘конопљарка’ у примарној реализацији и ботаничко значење ‘биљка из пор. жабљак’ у секундарној реализацији. Лексемом *коноџа* мотивисани су и деривати који припадају домену ПРЕДМЕТА под дејством метонимије – *коноџача* ‘кошуља начињена од конопље’, а дериват *коноџ* се одликује израженијим деривационим потенцијалом и гради своје микрогнездо, којем припадају деривати – истозначница *коноџац* ‘дуг, ваљкаст, савитљив предмет упреден од конопље или од каквог другог влакнастог материјала који служи за везивање, уже’, агентивне именице *коноџар* и *коноџар* ‘онај који прави конопе’ (*коноџарев* и *коноџаров*; *коноџарски*), *коноџаник* ‘чекрк за коноп(ц)е’ и речи субјективне оцене – деминутиви *коноџче* и *коноџчић* и аугментатив и пејоратив *коноџчина*, поред придевских деривата – симилативног придева *коноџаси* ‘чврст, дебео, збијен као коноп, сличан конопу’, градивног и релационог придева *коноџчани*. Придевски деривати припадају домену ОСОБИНА, и то на основу квалификације по боји конопље у деривату *коноџав*, по градивном обележју *коноџан* и *коноџен*, по сличности у деривату *коноџаси*, по посесивности и градивности *коноџин*.

но дрво и његов плод, мурва *Morus* настало под утицајем метонимије.²¹ Овом гнезду припадају и једнозначни деривати из категорије *nomina loci* *дудињак*, *дудињар* и *дудовњак*.

5. ВИШЕЗНАЧНЕ NOMINA LOCI

5.1. Међу именицама типа *nomina loci* са фитонимом као мотивном речју вишезначност је периферна појава, за разлику од једнозначности, која се јавља код највећег броја деривираних јединица. И у случају деривата са развијеном семантичком структуром, попут лексеме *воћар* 1. ‘место засађено воћкама’, остварене секундарне реализације последица су понављања творбеног модела. Реч је, дакле, о псеудотранскатегоризацији. У њеној семантичкој структури заступљена су значења која се уклапају у домен ЧОВЕКА 2. ‘онај који гаји воћке’ и 3. ‘продавац воћа и поврћа’, са агентивном компонентом, а атрибутивном под тачком 4 ‘онај који радо једе воће’.²² Овим дериватом ће се индуковати творба јединица у које се преносе садржаји секундарних реализација, и то су моциона образовања: *воћарица*, *воћарка*, те именица за значењем делатности *воћарскиво* 1. ‘гајење воћа’; 2. ‘грана привреде која се бави гајењем воћа’. С просторним значењем су и деривати *воћник*, *воћњак*, а са значењем затвореног простора *воћарница* ‘продавница воћа’, као и деминутиви *воћарак*, *воћарић*, *воћњачић*.²³

5.2. Ипак, не може се занемарити могућност транскатегоризације у оквиру посматране тематске групе када се у улози мотивних речи налазе оне са различитом денотацијом. Као пример изузетног потенцијала за семантичку дисперзију свакако се могу навести деривати с мотивном

²¹ Лексемом *дуд* мотивисани су придевски деривати из домена ОСОБИНА – симилативни придеви *дудасић* ‘који је као дуд, који има одлике дуда’ и од *дудиње* другостепени дериват *дудињасић* ‘који има облик дудиње’, квалификативни *дудињи* ‘који је боје дудиња’, *дудов* ‘који припада дуду; који је од дудова дрвета’, те деривати с граматичким збирним значењем *дудовље* и деминутив *дудић*. Развили су се и деривати којима се означава плод биљке *дудиња* и њено стабло *дудовина* ‘дудово дрво’. Домену ЧОВЕКА припадају деривати *дудар* и *дудаиш* ‘онај који гаји дудове’, домену БИЉАКА – *дудовац* ‘врста мирисавог грожђа’, пића – *дудовача*. У гнезду је и једна сложеница *дудоред* ‘ред, алеја дудова’, која би се могла сврстати у именице с просторним значењем.

²² Занимљив је семантичко-деривациони однос између именице са збирним значењем *воће* и именице *воћка* којом се означава 1. ‘дрво на којем расте воће’; 2. ‘плод (појединачни) са таквог дрвета’. Наиме, И. Клајн се позива на тумачења која дају М. Стевановић (1952) и Б. Дабић (2000), да је „још један остатак деминутивности свакако сингулативно значење у именицама које значе јединку издвојену из колектива, из збира из веће количине онога што означава основна реч (*биљка*, *травка*, *сламка*), а овакву вредност има и *воћка* у односу на збирну именицу *воће*“ (Клајн 2003: 132).

²³ Остали деривати су граматичке природе, релациони и посесивни придеви (првостепени *воћкин*, *воћни*, а другостепени *воћаров* и *воћарев*, *воћарски*) и деминутив *воћкица*.

речју *камен*, у чијим се семантичким структурама остварује просторно значење у свакој реализацији као у деривату *камењара* 1. ‘кућа саграђена од камена’; 2. ‘каменолом’ и 3. геогр. ‘оголело камено подручје’ или се повезује домен ПРОСТОРА са доменом ЧОВЕКА и ЖИВОТИЊЕ – *камењар* 1. ‘место пуно камења’; 2. ‘каменар, клесар’; 3. а. ‘име роду птица певачица које бораве по каменитим местима’; б. (уз имена животиња) ‘онај који живи на камениту тлу’, још и са доменом ПРЕДМЕТА у деривату *камењак* 1. ‘место пуно камења’; 2. фиг. ‘човек камена срца’; 3. покр. ‘врста лонца’; 4. зоол. ‘врста смуђа’.

И зоонимске лексеме, као мотивне речи у деривацији вишезначних јединица са примарним просторним значењем, показују се као продуктивне. У семантичкој структури ових деривата повезују се домени ПРОСТОРА, БОЛЕСТИ и ЖИВОТИЊА, као у примеру *осињак* 1. ‘осиње гнездо’; 2. фиг. ‘опасно, немирно место, опасна средина, скуп опасних људи; легло, средиште нечег негативног’; 3. покр. ‘чир, пришт’; 4. зоол. покр. ‘врста осе, слична стршљену’, при чему су примарна реализација и секундарна реализација под тачком 2 повезане метафоричним асоцијацијама, док се остала секундарна значења могу сматрати последицом поновљеног творбеног модела.

6. ЗАКЉУЧАК

У овом раду је сагледан феномен семантичке дисперзије и семантичке структуре лексема из угла фази лингвистике применом њених основних појмова – континуалност (градуелност, скаларност) и транскатегоризација, уз увођење новог термина псеудотранскатегоризација. Циљ рада је био да се осмисле функционални методолошки поступци којима ће се испитати посматрани семантички феномен. Предложена методолошка процедура подразумева следеће аналитичке поступке: а) утврђивање категорије или тематског скупа, затим издвајање подскупа са јединственим мотиватором, а у оквиру њега једнозначне, двозначне и вишезначне јединице, које чине основне елементе фазичне скале. Двозначност се схвата као везивни или фази елемент у континууму развоја семантичких структура одређених јединица. Методолошким поступцима одређен је и контекст неопходан за уочавање елемената који се одражавају на транскатегоријалност. Када су јединице анализе једнозначне лексеме, оне се посматрају у оквиру семантичко-деривационог гнезда са одабраним мотиватором, јер се значења деривата уклапају у појмовне домene од којих ће се они типични понављати у структури двозначних речи као секундарне реализације, а код вишезначних као једна од секундарних реализација. До промене контекста долази при анализи двозначних и вишезначних лексема и своди се на тумачење њихове семантичке структуре. Уколико су идентификоване

секундарне реализације и појмовни домени којима оне припадају настали под утицајем механизма семантичких трансформација, онда је уочена појава одређена као транскатегоризација, која указује на способност одређене лексеме да оствари категоријално различите реализације, а веза међу категоријама је углавном логичне природе, најчешће као последица метонимизације. Уколико секундарне реализације настају вишекратним понављањем творбеног модела, онда је реч о псеудотранскатегоризацији, јер између оствареног секундарног и примарног значења не постоји семантичка узајамност. Та врста семантичке везе постоји између семантичког садржаја мотиватора и семантичког садржаја секундарне, нормално и примарне реализације. Код вишезначних лексема са богатом полисемантичном структуром могућа је комбинација процеса транскатегоризације и псеудотранскатегоризације.

За илустрацију предложене методолошко-аналитичке процедуре одабране су именице типа *nomina loci* јер су оне значајно језичко средство за формализацију простора, једне од фундаменталних категорија. Међу њима се по продуктивности издвајају деривати с фитонимским мотиватором.

Једнозначне лексеме типа *nomina loci* с фитонимском лексемом као мотиватором настају суфиксацијом, при чему долази до удруживања семантичког садржаја мотивне речи и суфикса, који у дериват уноси информацију просторне семантике. За деривацију именица с просторним значењем од значаја су и реалне карактеристике биљке и њена примена у свакодневном животу, што потврђују и гнезда са одабраним мотивним речима *храсић*, *шљива* и *кујус*, које се сматрају прототипичним представницима биљне врсте којој припадају. Њихови деривати се на основу значења уклапају у различите појмовне домене. У сваком гнезду су остварени домени ПРОСТОРА, ПРЕДМЕТА, ОСОБИНА, а у два гнезда и домени ЧОВЕКА, ЖИВОТИЊА И ЈЕЛА, док су домени ДЕЛАТНОСТИ И ПИЋА остварени у само једном гнезду. У деривате се углавном преноси компонента намене из садржаја мотивног појма, и то по принципима метонимије.

Очекивано је да ће се у двозначним дериватима с примарном просторном реализацијом и називом биљке као мотивном речју у секундарним реализацијама развити значење које припада неком од домена у који су се на основу свог значења уклопили деривати из посматраних семантичко-деривационих гнезда, с претпоставком да ће се секундарне реализације најпре остварити у домену ПРОСТОРА И ПРЕДМЕТА, будући да се ове категорије јављају као заједничке у посматраним деривационим гнездима.

Пратећи постављену методолошку процедуру, фокус се у овој фази усмерава на услове настанка секундарних реализација двозначних деривата – као последице транскатегоризације или псеудотранскатегоризације,

те постаје видљиво категоријално померање просторних граница ка категоријама непросторног типа. Издвојени семантички модел прПРОСТОР → срПРОСТОР показатељ је сложености саме категорије простора и у њему коегзистирају значења отвореног и затвореног простора настала метонимијским преносом, што се може сматрати делимичном транскатегоризацијом, будући да оба значења остају у домену ПРОСТОРА (*житињак*). Потпуна транскатегоризација остварена је у семантичким моделима, са секундарним реализацијама изван примарног домена, посредством метонимије прПРОСТОР → срЖИВОТИЊА (*којривац, којривњак*). Псеудотранскаатегоризација заступљена је у моделима прПРОСТОР → срПРЕДМЕТ (*буквик, конојљик*) и прПРОСТОР → срПИЋЕ (*дудара*), при чему се путем метонимије успоставља семантичка веза примарне и секундарне реализације с мотивном речју.

Полисемија није изражена код *nomina loci* с фитонимским мотиватором, а у оствареној вишезначној структури лексеме *воћар* секундарна значења настају понављањем творбеног модела, те је њихово обележје псеудотранскаатегоризација.

Цитирана литература

- БАЛТОВА, Јулија. „Улога творбеног значења код дефинисања изведених речи у једнојезичком описном речнику“. *Научни састанак слависта у Вукове дане* 26/2 (1997): стр. 339–342.
- [BALTOVA, Julija. „Uloga tvorbenog značenja kod definisanja izvedenih reči u jednojezičkom opisnom rečniku“. *Naučni sastanak slavista u Vukove dane* 26/2 (1977): str. 339–342]
- БОГДАНОВИЋ, Недељко. „Микротопонимија Сврљига“. *Ономастолошки прилози XVIII* (2005): стр. 39–180.
- [BOGDANOVIĆ, Nedeljko. „Mikrotoponimija Svrlijga“. *Onomatološki prilozi XVIII* (2005): str. 39–180]
- ГОРТАН-ПРЕМК, Даринка. *Полисемија и организација лексичког система у српско-ме језику*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2004.
- [GORTAN-PREMK, Darinka. *Polisemija i organizacija leksičkog sistema u srpskome jeziku*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 2004]
- КИРШОВА, Маријана. *Nomina loci (месна имена) у савременом српскохрватском језику (I)*. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику XXIII/1* (1980): стр. 101–133.
- [KIRŠOVA, Marijana. *Nomina loci (mesna imena) u savremenom srpskohrvatskom jeziku (I)*. *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku XXIII/1* (1980): str. 101–133]
- КЛАЈН, Иван. *Творба речи у савременом српском језику. Други део – суфиксација и конверзија*. Београд – Нови Сад: Завод за уџбенике и наставна средства – Институт за српски језик САНУ – Матица српска, 2003.
- [KLAJN, Ivan. *Tvorba reči u savremenom srpskom jeziku. Drugi deo – sufiksacija i konverzija*. Beograd – Novi Sad: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva – Institut za srpski jezik SANU – Matica srpska, 2003]
- ПИПЕР, Предраг. *Језик и његов простор*. Београд: Библиотека XX век, 1997.

- [PIPER, Predrag. *Jezik i prostor*. Beograd: Biblioteka XX vek, 1997]
- ПИПЕР, Предраг. „О принципу градуелности у лексикографском опису“. *Дескриптивна лексикографија стандардног језика и њене теоријске основе* (Међународни научни скуп о лексикографији и лексикологији). Нови Сад – Београд: САНУ – Матица српска – Институт за српски језик САНУ, 2002: стр. 133–139.
- [PIPER, Predrag. „O principu graduelnosti u leksikografskom opisu“. *Deskriptivna leksikografija standardnog jezika i njene teorijske osnove* (Međunarodni naučni skup o leksikografiji i leksikologiji). Novi Sad – Beograd: SANU – Matica srpska – Institut za srpski jezik SANU, 2002: str. 133–139]
- ПИПЕР, Предраг. „Граматика границе“. *Јужнословенски филолог* LXIV (2008): стр. 307–322.
- [PIPER, Predrag. „Gramatika granice“. *Južnoslovenski filolog* LXIV (2008): str. 307–322]
- РАДОВИЋ ТЕШИЋ, Милица. „Утицај дијахроног и синхроног аспекта на статус појединих значења вишезначних лексема у савременом речнику“. У: Милош Ковачевић (ур.). *Вишезначност у језику*. Књига 1. Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет Крагујевац, 2014: стр. 15–21.
- [RADOVIĆ TEŠIĆ, Milica. „Uticaj dijahronog i sinhronog aspekta na status pojedinih značenja višeznačnih leksema u savremenom rečniku“. U: Miloš Kovačević (ur.). *Višeznačnost u jeziku*. Knjiga 1. Kragujevac: Filološko-umetnički fakultet Kragujevac, 2014: str. 15–21]
- РАДОВАНОВИЋ, Милорад. „Преглед основних питања везаних за градуелност у лингвистици“. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* L (2007а): стр. 747–757.
- [RADOVANOVIĆ, Milorad. „Pregled osnovnih pitanja vezanih za graduelnost u lingvistici“. *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku* L (2007а): str. 747–757]
- РАДОВАНОВИЋ, Милорад. „Појам градуелности у лингвистици, логици и науци уопште“. *Зборник Матице српске за славистику* 73/74 (2007б): стр. 337–350.
- [RADOVANOVIĆ, Milorad. „Pojam graduelnosti u lingvistici, logici i nauci uopšte“. *Zbornik Matice srpske za slavistiku* 73/74 (2007b): str. 337–350]
- РАДОВАНОВИЋ, Милорад. *Стари и нови списи: огледи о језику и уму*. Нови Сад – Сремски Карловци: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 2007в.
- [RADOVANOVIĆ, Milorad. *Stari i novi spisi: ogledi o jeziku i umu*. Novi Sad – Sremski Karlovci: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, 2007v]
- РАДОВАНОВИЋ, Милорад. „Фази логика у лингвистици: темељни појмовник и систематизација“. Српски језик у светлу савремених лингвистичких теорија. Књига 2. У: Милорад Радовановић и Предраг Пипер (ур.). *Семантичка проучавања српског језика*. Београд: Српска академија наука и уметности. Одељење језика и књижевности, 2008: стр. 11–44.
- [RADOVANOVIĆ, Milorad. „Fazi logika u lingvistici: temeljni pojmovnik i sistematizacija“. *Srpski jezik u svetlu savremenih lingvističkih teorija*. Knjiga 2. U: Milorad Radovanović i Predrag Piper (ur.). *Semantička proučavanja srpskog jezika*. Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti. Odeljenje jezika i književnosti, 2008: str. 11–44]
- РАДОВАНОВИЋ, Милорад. *Увод у фази лингвистику*. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 2009.
- [RADOVANOVIĆ, Milorad. *Uvod u fazi lingvistiku*. Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, 2009]

- РАДОВАНОВИЋ, Милорад. „О појмовнику и терминологији фази логике у лингвистици“. *Јужнословенски филолог* LXVI (2010): стр. 407–417.
- [RADOVANOVIĆ, Milorad. „O pojmovniku i terminologiji fazi logike u lingvistici“. *Južnoslovenski filolog* LXVI (2010): str. 407–417]
- РАДОВАНОВИЋ, Милорад. „Фази логика у лингвистици: темељна начела и одабрани примери. (Приступна беседа у САНУ одржана 22. маја 2013. године)“. *Глас CDXXI* (Одељење језика и књижевности 29) (2014): стр. 39–50.
- [RADOVANOVIĆ, Milorad. „Fazi logika u lingvistici: temeljna načela i odabrani primeri. (Prístupna beseda u SANU održana 22. maja 2013. godine)“. *Glas CDXXI* (Odeljenje jezika i književnosti 29) (2014): str. 39–50]
- РАДОВАНОВИЋ, Милорад. *Фази лингвистику*. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 2015.
- [RADOVANOVIĆ, Milorad. *Fazi lingvistika*. Sremski Karlovcı – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, 2015]
- РАДОВАНОВИЋ, Милорад. „Где у језику налазимо доказе његовој фазичности? (Проучавање језика у светлу фази логике)“. У: Рајна Драгићевић и Вељко Брборић (ур.). *Српска славистику* (Колективна монографија). Радови српске делегације на XVI међународном конгресу слависта. Том I. *Језик*. Београд: Савез славистичких друштава Србије, 2018: стр. 317–325.
- [RADOVANOVIĆ, Milorad. „Gde u jeziku nalazimo dokaze njegovoj fazičnosti? (Proučavanje jezika u svetlu fazi logike)“. U: Rajna Dragičević i Veljko Brborić (ur.). *Srpska slavistika* (Kolektivna monografija). Radovi srpske delegacije na XVI međunarodnom kongresu slavista. Tom I. *Jezik*. Beograd: Savez slavističkih društava Srbije, 2018: str. 317–325]
- СДР: *Семантичко-деривациони речник*. *Свеска I: Човек – делови тела*. Даринка Гортан Премк, Вера Васић и Љиљана Недељков (ред.). Нови Сад: Филозофски факултет, 2003.
- [SDR: *Semantičko-derivacioni rečnik*. *Sveska 1: Čovek – delovi tela*. Darinka Gortan Premk, Vera Vasić i Ljiljana Nedeljkov (red.). Novi Sad: Filozofski fakultet, 2003]
- ШТАСНИ, Гордана. „Номинација фази вредности између антонимских полова“. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* LII/2 (2009): стр. 135–146.
- [ŠTASNI, Gordana. „Nominacija fazi vrednosti između antonimskih polova“. *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku* LII/2 (2009): str. 135–146]

*

- ALLWOOD, Jens. „Meaning potententials and context: Some consequences for the analysis of varioation in meaning“. *Cognitive Approaches to Lexical Semantics*. Berlin – New York: Mouton de Gruyter, 2003: pp. 29–65.
<https://www.researchgate.net/publication/238683716_Meaning_potentials_and_context_Some_consequences_for_the_analysis_of_variation_in_meaning>
5. 12. 2021.
- CRUSE, Alan. *A Glossary of Semantics and Pragmatics*. Edinburg: Edinburgh University Press Ltd, 2006.
- JACKENDOFF, Ray. *Semantic Structures*. Cambridge: MA: MIT Press, 1990. <[https://books.google.rs/books?hl=en&lr=&id=7wbYIHis6OEC&oi=fnd&pg=PR11&dq=Jackendoff,+Ray+\(1990\),+Semantic+Structures,&ots=uRU9fCxGV5&sig=LcfvQz](https://books.google.rs/books?hl=en&lr=&id=7wbYIHis6OEC&oi=fnd&pg=PR11&dq=Jackendoff,+Ray+(1990),+Semantic+Structures,&ots=uRU9fCxGV5&sig=LcfvQz)>

- GhpDSV1tBXc1olhsq_5fw&redir_esc=y#v=onepage&q=Jackendoff%2C%20Ray%20(1990)%2C%20Semantic%20Structures%2C&f=false > 5. 12. 2021.
- RADOVANOVIĆ, Milorad. „Metafora 'granice' iz ugla fazi logike“. U: Plemenka Vlahović, Ranko Bugarski i Vera Vasić (ur.). *Višejezični svet Melanije Mikeš*. Novi Sad: Filozofski fakultet Univerziteta u Novom Sadu – Društvo za primenjenu lingvistiku Srbije, 2009b: str. 151–158.
- RASULIĆ, Katarina. *Jezik i prostorno iskustvo: konceptualizacija vertikalne dimenzije u engleskom i srpskohrvatskom jeziku*. Beograd: Filološki fakultet, 2004.
- RIEMER, Nick. *The Semantics of Polysemy. Reading Meaning in English and Warlpiri*. New York: Mouton de Gruyter, 2005. <file:///C:/Documents%20and%20Settings/Administrator/Desktop/Rimer_Polisemija.pdf> 5. 12. 2021.
- RUHL, Charles. *On monosemy: A Study in linguistic semantics*. Albany: State University of New York Press, 1989. <https://books.google.rs/books?id=tbTiRXFagpAC&pg=PR3&source=kp_read_button&hl=en&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false> 5. 12. 2021.
- ŠIPKA, Danko. *Osnovi leksikologije i srodnih disciplina*. Novi Sad: Matica srpska, 1998.
- ŠTASNI, Gordana. „Prototypical plants in Serbian culture“ / „Прототипичне бильке у српској култури“. У: Зоја Карановић (ур.). *Гора божурова (Бильни свећу у традиционалној култури Словена) / Гора йионовая (расійения в традиционной култури Славян) / Peony Mountain (plants and herbs in the traditional Slavic culture)*. Београд: Удружење фолклориста Србије – Универзитетска библиотека „Светозар Марковић“ (2017): стр. 141–152.

Извор

- РМС: *Речник српскохрватског књижевног језика*, I–VI. Нови Сад – Загреб: Матица српска – Матица хрватска, 1967–1976.
- [RMS: *Rečnik srpskohrvatskoga književnog jezika*, I–VI. Novi Sad – Zagreb: Matica srpska – Matica hrvatska, 1967–1976]

Гордана Р. Штасни
Универзитет в Нови-Саде
Филозофски факултет
Кафедра српског језика и лингвистике

О ТРАНСКАТЕГОРИЗАЦИИ И ПСЕВДОТРАНСКАТЕГОРИЗАЦИИ В ПРОСТРАНСТВЕННОЙ СФЕРЕ

Резюме

В данной статье рассматриваются феномены семантической дисперсии и семантической структуры на основе континуальности (градуальности, скалярности) и транскатегоризации, с введением нового термина – «псевдотранскатегоризация». Целью анализа является осмысление функциональных мето-

логических процедур, с помощью которых будут рассмотрены анализируемые семантические феномены в духе фаззи лингвистики. Предложенная нами методологическая процедура применяется на примерах существительных *nomina loci*, которыми пространство формализуется как одна из основных онтологических категорий. Принцип континуальности выражается путем создания фаззи шкалы, на чьих полюсах находятся однозначность и многозначность, а роль связочного компонента в рассматриваемом семантическом континууме принадлежит двузначности.

С точки зрения транскатегориальности, сначала были рассмотрены однозначные существительные *nomina loci*, чьим мотивирующим словом является фитоним, в контексте семанческо-словообразовательного гнезда, к которому они принадлежат. Остальные производные слова в данном гнезде могут служить индикаторами потенциальных понятийных сфер развивающихся из категории пространства, появляющихся в качестве вторичных реализаций у двузначных или многозначных производных слов с одинаковым мотивирующим словом.

Анализ двузначных и многозначных слов проводится в измененном контексте и сводится к их семантической структуре. Если удалось идентифицировать вторичные реализации и понятийные сферы, к которым они принадлежат, сформированные под влиянием одного из механизмов семантических трансформаций, то наблюдаемое явление определено как транскатегоризация, которая может быть либо частичной, реализующейся по модели ${}_{\text{пр}}\text{ПРОСТРАНСТВО} \rightarrow {}_{\text{ср}}\text{ПРОСТРАНСТВО}$ (*жийњак*), либо полной. Полная транскатегоризация указывает на способность определенного слова осуществлять категориально различные реализации, причём связь между категориями бывает, главным образом, логической. На самом деле, она следствие либо метонимизации, как, например, в случае модели ${}_{\text{пр}}\text{ПРОСТРАНСТВО} \rightarrow {}_{\text{ср}}\text{ЖИВОТНОЕ}$ (*койривац, койривњак*). С другой стороны, если вторичные реализации образуются посредством многократного повторения словообразовательного образца, как, например, в моделях ${}_{\text{пр}}\text{ПРОСТРАНСТВО} \rightarrow {}_{\text{ср}}\text{ПРЕДМЕТ}$ (*буквик, конойљик*) и ${}_{\text{пр}}\text{ПРОСТРАНСТВО} \rightarrow {}_{\text{ср}}\text{НАПИТОК}$ (*дудара*), то речь идет о псевдотранскатегоризации, создающей путём метонимии семантическую связь между первичной и вторичной реализациями с мотивирующим словом.

Полисемия не выражена у производных слов с фитонимом в качестве мотивирующего слова, а также и у слов с первичным пространственным значением. В реализованной же многозначной структуре слова *воћар* вторичные значения являются результатом повторения словообразовательного образца, и как таковые обладают признаком псевдотранскатегоризации.

Ключевые слова: пространство, фаззи лингвистика, однозначность, двузначность, многозначность, континуальность, транскатегоризация, псевдотранскатегоризация, сербский язык.

Gordana R. Štasni
 University of Novi Sad
 Faculty of Philosophy
 Department of Serbian Language and Linguistics

ABOUT TRANSCATEGORISATION AND PSEUDOTRANSCATEGORISATION
 IN THE DOMAIN SPACE

S u m m a r y

This paper deals with the phenomenon of semantic dispersion and semantic structure based on continuity (graduality, scalability) and transcategorisation, with the introduction of a new term 'pseudotranscategorisation'. The aim of this research is to create a functional methodological procedure in order to examine the observed semantic phenomenon in the spirit of fuzzy linguistics. The proposed methodological procedure was applied to the examples of nouns of the *nomina loci* type, which formalize space as one of the basic ontological categories. The principle of continuity is reflected in the creation of a phase scale whose poles are monosemy and polysemy, while the role of the connective component in the observed semantic continuum belongs to the two-meaning semantic structure of lexemes.

From the point of view of transcategorisation, one-meaning *nomina loci* with a phytonym as a motive word were first considered, in the context of the semantic-derivational nest to which they belong. The other derivatives in the nest are indicators of potential conceptual domains that can be developed from the category of space, which are to appear as secondary realisations in two-meaning derivatives with the same motivator.

The analysis of two-meaning words and polysemous lexemes is conducted in a reduced context and includes their semantic structure. If the secondary realisations and conceptual domains to which they belong have been created under the influence of the mechanisms of semantic transformations, then the observed phenomenon is defined as transcategorisation – partial, by means of the model ${}_{PR}SPACE \rightarrow {}_{SR}SPACE$ (*žitnjak*), or complete, which indicates the ability of a particular lexeme to achieve categorically different realisations. In this case, the relation between the categories is mostly logical as a consequence of metonymy transfer, as in the model ${}_{PR}SPACE \rightarrow {}_{SR}ANIMAL$ (*koprivac, koprivnjak*). If secondary realizations occur by repetition of the derivative model, then it is a matter of pseudotranscategorisation, as in the models ${}_{PR}SPACE \rightarrow {}_{SR}OBJECT$ (*bukvik, konopljik*) and ${}_{PR}SPACE \rightarrow {}_{SR}DRINK$ (*dudara*). In this case, the semantic relation of primary and secondary realisation with the motive word is established through metonymy.

Polysemy has not developed in derivatives with a phytonymic motivator and those with the primary spatial meaning. In the realized polysemous structure of the lexeme *voćar*, secondary meanings are created by repeating the derivative model, and their feature is pseudotranscategorisation.

Keywords: space, fuzzy linguistics, monosemy, bisemy, polysemy, continuity, transcategorisation, pseudotranscategorisation, Serbian language.